

RÁDIÓS GAZDASÁGI ELŐADÁSOK

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

ELNÖK: BR. PRÓNAY GYÖRGY DR.
HELYETTES ELNÖK: TÓTH JENŐ DR.

TAGOK:

BUDAY BARNA   SZTANKOVICS JÁNOS
NÉMETH JENŐ   WELLMANN OSZKÁR DR.

FELELŐS SZERKESZTŐ:

CZVETKOVITS FERENC DR.

SEGÉDSZERKESZTŐ:

SUHAYDA TIBOR

SZERKESZTŐSÉG:

BUDAPEST, V., KOSSUTH LAJOS-TÉR 11. SZ., II. 202.

42. FÜZET

AZ IPARI KARTELEK FEJLŐDÉSE ÉS ELLENŐRZÉSE

ÍRTA:

GLASER GÉZA

NAGYBÉRLŐ

OLYASD EL, ŐRIZD MEG ÉS GYŪJTSD KÖNYVTÁRBA!

A Földművelésügyi Minisztérium megbízása alapján
csinos kivitelű és egész vászonkötésű

BEKÖTÉSI TÁBLÁK

ezen „Rádiós Gazdasági Előadások“ 1928. évben megjelenő
számaihoz már kaphatók könyvkereskedésünkben. Ára közvetlen
nálunk átvéve darabonként —80 fillér, postán, keresztkötéssel 1.— pengő
„Patria“ Irodalmi Vállalat és Nyomdai R.-T., Budapest, IX., Üllői-út 25. szám.

Az ipari kartelek fejlődése és ellenőrzése.

Írta: **Glaser Géza** nagybérlő.

Szervezkedni annyit tesz, mint tömöríteni szétszórt erőket valamely közös cél elérése érdekében. Minél tökéletesebb a létesített organizáció, annál nagyobb erő kifejtésére alkalmas.

A modern katonaság például a legtökéletesebb szervezet. Az élén álló hadvezetőség akarata a tisztek, altisztek láncolata útján ma már szinte percek alatt eljut a végrehajtásra hivatott közkatonához.

Az így tökéletesített katonai szervezettel bámulatos eredményeket lehet elérni, azonban csak ott, ahol *tökéletlen* szervezettel bíró, vagy éppen *szervezetlen* ellenféllel áll szemben.

Egynéhány ezred katonával a nagyhatalmak több millió gyarmatlakosságot hajtottak jogaruk alá és tartanak jogaruk alatt — amint azt India példája is mutatja —, rendszerint az illető gyarmatlakosság akarata ellenére.

Amíg a politikai hatalom kivívására a katonai szervezet használtatik fel eszközül, addig a modern gazdasági élet a gazdasági hatalom elérésére a legalkalmasabb módot találta ki és pedig

az egynemű foglalkozású ágaknak szerződéses alapon kötelékekbe való tömörítését, melynek célja az elhelyezési piacnak szabályozása, befolyásolása, irányítása. A végső törekvése pedig a piacnak monopolisztikus alapon való uralása. Az ilyen szervezeteknek köznyelven kartel a neve.

A kartelek bölcsőjét valósággal az ipari céhrendszer céhládáiban ringatták, születésük pedig a XII.-ik századra vezethető vissza, amely időből Németországból maradtak fent erre vonatkozó feljegyzések. Itt Innung, Fraternitas és Gild elnevezés alatt fejtették ki működésüket, sőt 1332-ben már oly hatalmas szervezettel bírtak, hogy Strassburgban az úgynevezett céhforradalom magához ragadta a város politikai hatalmát és igazgatását. Hazánkban — mint azt dr. Szádeczky Lajos idevonatkozó értékes műve megállapítja — a XIV. század elején találkozunk a céhek intézményével. Elterjedésüket elősegítette IV. Béla királyunk az a törekvése, hogy a tatárjáráshoz hasonló pusztítások ismétlődésének megakadályozására kőfallyal kerített városok építését rendelte el. Ezt az irányt az utána következő királyok is fenntartották. A városok benépesítése német,

flamand, frank és flandriai iparosokkal történt, akik aztán átültették hozzánk a céhintézményt. 1376-ban Nagy Lajos Nagyszébenben és Brassóban az akkori 24 céhtestület működésének ellenőrzésére céhszabályzat készítését rendelte el. Ugyanebben az évben tartott céhülésen már új szabályzatokat készítettek, „a régi, elavultnak tartott” szabályzatok pótlására. A legtöbb céhtestület szabályaiban célgyanánt tűzték ki, hogy „céhkedvezmények által az ipart űzők életmódja javuljon és bővebb, biztosabb legyen a keresetforrás”. Eme célok elérésére, bár kezdetlegesebb formában, teljesen a mai kartelek álláspontjára helyezkedtek, sőt a kiméletlenség terén túltettek utóbbiakon.

Terveik elérésére a következő eszközöket alkalmazták.

Az iparosság elszaporodásának megakadályozására egyes helyeken megállapították a mesterek számát, így például 1376-ban a pozsonyi mészárosok szabályzata 26-ban, a pékeké 16-ban maximálta a mesterek számát.

A legtöbb helyen megkívánták a három inasesztendőt, három évig tartó legényi működést, azután három évi vándorlást. A vándorlás után félévi helyi munkavállalás volt kötelező annak megállapítására, hogy az „idegenben való vándorlás alatt nem romlottak-e a céhjelölt erkölcsei”, azután következett a remekmű készítése, majd mesterebéd, amely rendszeren 4—5 húsféle fogásból és jó borból állott. Az ételek a céhmester felesége kóstoló cenzurálása után minősítették csak megfelelőnek. Előfordult, hogy új ebéd főzésére kötelezték a céhjelöltet. Végül aztán 200—400 dénár taksa lefizetése után bekerült az ígéret földjére: a céhbe. A 200—400 dénár megszerzése pedig ugyancsak nem volt könnyű, mert egy legénynek fizetése ritkán haladta meg az évi 25 dénárt. Számos intézkedés szolgált védekezésül a szabadverseny ellen. Így a céh által előírt árak be nem tartása szigorú bírságolást vont maga után. Ennek behajtását megkönnyítette a céheknek tagjaikkal szemben biztosított bíraskodási joga is.

Ha idegen mester árusított valamelyik vásáron, úgy a helybeli céhmesternek borsos szemledíjat volt köteles fizetni. Ha először jelent meg, úgy ezenfelül tetemes „keresztelő díjat”.

A legtöbb céhszabályzat azonban egyszerűen kitiltotta az idegenből származó versenytársat. Így Kassa városa 1307. évből származó szabályzata az idegen szücsmestereket eltiltja a városban való kereskedéstől. Mátyás király 1489-ben megtiltja, hogy a moldvai szabók Besztercén ruhát árusíthassanak. Majd egyes vidék céhei valóságos

kartelszervezetet léptettek életbe, amely a fogyasztópiacok határait állapította meg.

Ilyen szervezet volt a Szepességben, majd az erdélyi szász városokban, ahol például megállapították, hogy a csikszeredai vargáknak nem szabad az Olton túl lévő városokat látogatniok. (Ime a modern kartelrajon egyezményének előőrse.)

Majd a nyersanyagok biztosítására is meg volt a céheknek a megfelelő eszközük. Így Kassa városa 1300. évből származó határozata szerint idegen kereskedő csak 100 darab nyersbőr vásárlására volt jogosult, míg Mátyás király 1465-ből származó rendelete már csak a tímároknak engedi meg a nyersbőr vásárlását. Majd sok város eltiltja a területéről való prém- és nyersbőr elszállítását.

Ime a nyersanyag kiviteli tilalom hasonmása, amellyel az újszerű pari kartelek még a közelmúltban is dolgoztak.

A céhrendszer évszázados működése megdönthetetlenül igazolja a szervezkedés előnyeit. Az iparosság jóléte jár a nyomába, olyannyira, hogy az egyes királyok, de még a céhek maguk is megsokalják a mesteremberek tobzódó, tivornyázó életét. Korlátozó, sőt tiltó intézkedéseket alkalmaznak. Többek között megtiltják, hogy az iparosság a nemességhez hasonló öltözködést folytasson (bagaria-csizma, prémszegélyes posztóruha stb.). A céhtagoknak eme szervezettsége folytán a szervezetlen őstermelők természetesen nagymérvű kihasználásnak voltak kitéve. Ezt a törvényhozók belátták és évszázadokig tartott a rendi alkotmány intézményének harca a céhek visszaélései ellen.

Így az 1573-iki erdélyi országgyűlés panaszkodik „a mives (iparos) nép istentelen szertelensége ellen“, míg egy 1619-ből származó határozat megállapítja, hogy „bőség van minden cikkből, mégis kétszeres az ára“.

Különösen az 1556-tól 1625-ig tartott erdélyi országgyűlések, de meg a városok határozatai szinte sorozatos rendelkezéseket hoztak a céhek kiuzsorázó tevékenységének megfékezésére. Se szeri, se száma az ebből az időből származó részletesen kidolgozott árszabályzatoknak, amelyek be nem tartása árúkobzással és egyéb súlyos büntetéssel sújtatott. De amint a háború alatt életbeléptetett ármaximálás sem hozta meg az olcsóbbodást, éppúgy az életbeléptetett céhrendelkezőknek sem volt a kívánatos hatásuk, olyannyira, hogy egyes helyeken, mint például Borosjenőn, II. Rákóczi György 1655-ben eltörölte a céhek intézményét, azok túlkapásai miatt.

Ugyanez időtájt láttuk a mai nemzedék által annyira ismert áruláncolás tökéletes képmását, melyet szintén törvényes intézkedésekkel igyekeztek megakadályozni, kimondván, hogy tilos az örmény, görög és zsidó kereskedőknek a külföldiek által behozott cikkeket (különösen fűszert) a határon megvásárolni, valamint eltiltatott Nagyszombat városában a piacokon dívott úgynevezett elővásárlás, amelyet ma Budapesten zengzetes kifejezéssel „Ablóser“ tevékenységnek mondanak. Tagadhatatlan, hogy amint a jelenben hiába küzdünk a kartelek káros hatásai ellen, a törvényhozók az évszázadokig tartó harcban mindig alulmaradtak a céhek intézményeivel szemben. Hatalmukat az 1857. évi császári rendelet nyirbálja meg, amikor megvonták tőlük az iparjogadományozás jogát, míg az 1872-iki törvény végleg megszüntette a 600 évig fennállott céhintézményt.

Azonban a törvény csak kegyelemdőfésben részesítette a céhrendszert. Halódott már az ezidőtájt s amint ellenállást tudott kifejtteni egy egész ország közvéleményével szemben, addig nem bírtak ellentállni a mechanikai haladásnak és főleg a gőz feszítőerejének.

Az ipar mechanizálódása olcsóbbá tette a termelést és ezzel a kézművesiparos versenyezni nem tudott, tehát mindinkább át kellett engedni a terepet az akkor kialakulófélben lévő nagyiparnak. A tőke erején alapuló nagyipar természetesen nemcsak a piac ellátását vette el a céhektől, hanem hamarosan rájött a céhek egyeduralmát biztosító szervezettség előnyeire. De már ezt jóval megelőzőleg az ipar hazájában, Angliában, találkozunk egyes kapitalisztikus alapon álló érdekelttség kartelszerű szervezeteivel. Így 1611-ben a szövetkészítők 5000 fontot adtak össze nyersanyag közös bevásárlása, továbbá kényszereladások megelőzésének céljaira, míg 1665-ben az összes angol szénbányatulajdonosok megállapodást kötöttek, melyben már teljesen a modern kartel törekvéseit követték. Nevezetesen szabályozták a termelést és áregyezményt is kötöttek. Ebből alakult ki 1786-ban a még 250 év után is fennálló szénkartel, kontingentálással kibővítve.

A gőzgépeknek az iparban történő elterjedése lényegesen csökkentette az előállítási költségeket és így egyes cikkeket hozzáférhetővé tett a legszélesebb társadalmi rétegek számára. Így például a harisnyagyárak tették lehetővé annak mai elterjedését. Ugyanez áll például az üvegre is. Ma gépekkel fúvatják az öblös üveget és *egy* munkás ma 10.000 darab sörösüveget állít elő segítségükkel, míg azelőtt ugyanazon idő alatt csak 400 darab volt a teljesítménye. A gépek elterjedése a közszükségleti cikkek olcsóbbodását és azok óriási mérvű

fogyasztását vonták maguk után. A nagyiparnak ebben az időben még nem volt szüksége tehát erős kartelszervezkedésre, mert minden gyár megtalálta a maga elhelyezési piacát. Amint azonban a tökéletesedés folytán emelkedett a gépek produktíóképessége és különösen amikor a vasút fejlődése lehetővé tette a legmesszebb fekvő piacok felkeresése révén az erős versenyt, megindult a kartelképződés. Ennek időpontja a múlt század 90-es éveire tehető. A kartelszervezkedésnek hatalmas lökést adott a világháború. Ennek tartama alatt a nyersanyagelosztás, munkások igénylése, valamint egyéb közös érdek másképp, mint egységes érdekeltségi alapon megoldható nem volt. A háború utáni időben a kartelek olyan szervezeteknek tekintetnek, amelyek az államok ipari önellátási törekvését előmozdítják. E cél érdekében lett általános a protekciós ipari vámrendszer, mely aztán mintegy melegágya lett a kartelképződésnek. Németországban az 1927. évben már 2000-re rúgott a kartelek száma, míg 1928-ban 2800-ra szaporodott.

Németországban van legjobban kifejlődve a gyakorlati élet iránti érzék. Hogy itt nem vetettek gátat a kartelek szaporodásának, bizonyára annak tulajdonítható, hogy belátták azok közgazdasági szükségességét.

Az 1923. évi karteltörvény tárgyalása alkalmával Müller birodalmi kancellár *a szocialista képviselők helyeslése közepette* kijelentette, hogy a kartelek fontos szervek, mert csak segítségükkel lehet az ipar kiviteli versenyképességét fenntartani, továbbá a megfelelő belső áralakulást, különösen pedig megfelelő munkabéreket biztosítani.

A szabadkereskedelem hazájában, Angliában működő Georg Lloyd-bizottság is megállapította a következőket: a fogyasztóközönség ösztönszerű bizalmatlansága a kartelekkel szemben természetes és érthető, mert általában a szabadverseny részesíti a fogyasztót az ipari haladás előnyeiben, olcsóbb árak formájában. Hiszen a rendes verseny keretében is minden iparos a legnagyobb árak elérésére törekszik. Ha azonban a szabadversenyt a monopolisztikus törekvések megakadályozzák, a nagyközönség bizalmatlan lesz és eszközöket keres a védekezésre. Azonban manapság lehetetlenség a szabadversenyt helyreállítani. Bizonyos monopolisztikus rendszer az ipar mai fejlődésében nélkülözhetetlen, sőt a racionalizálás szempontjából szükséges. Nem lehet tehát ezeket a monopolisztikus testületeket elpusztítani. Szükséges azonban, hogy kellő állami felügyelet gyakoroltassék azok túltengésének megfékezésére.

Ha két ilyen kiválóan iparosállam fenntartandónak mondja a kartelszervezeteket, akkor mi magyarok a kezdetleges iparunkkal sem követelhetjük azok eltörlését. Ne felejtsük el, hogy a kartelek szabályozzák a termelést, megakadályozzák a túltermelést és így állandósítják a munkásfoglalkoztatás lehetőségét.

Amíg azonban a kartelek monopolisztikus túltengését minden művelt államban megfelelő intézkedésekkel korlátozzák, addig nálunk ezek híján tág tér nyílik a monopolisztikus hatalommal való visszaélés számára

Így például egy államban sem olyan kirívó az ipari cikkek és agrártermékek közötti aránytalan árviszony, mint minálunk. Ennek káros voltára pedig már Széchenyi István gróf is rámutatott *Hitel* című művében.

A magyar ipari kartelek rovására írandó még többek között, hogy a magas védővámok ellenére, messze mögötte maradnak munkabérek a külföldi vállalatok bérei mögött, ami az agrártermékek fogyasztását és így áralakulását kedvezőtlenül befolyásolja. (Németországban évenként körülbelül 50 kg. a fejenkinti húsfogyasztás, míg nálunk csak ennek töredéke és ezért szinte értéktelen az ország marhaállománya.)

Ha tehát tekintetbe vesszük, hogy a külföldi karteleknek tulajdonított hatalmas visszaéléseken felül a hazai karteleknek még az úgynevezett „árrolló“ (az ipari termékek és a mezőgazdasági termények közötti rossz árviszony) aránytalansága és az alacsony munkabér is rovásukra írható, úgy nem kétséges, hogy Magyarország sem maradhat vissza olyan védőintézkedések életbeléptetése terén, amelyek mérséklőleg hatnak a karteleknek a fogyasztókat kihasználó törekvéseire.

Nem kell itt új utakat keresni, hanem egyszerűen át kell venni a külföldön már bevált védekezési módszereket. Ezek Amerikában a tröszt-törvények formájában a leggyökeresebb intézkedéseket tartalmazzák és ennek dacára ott találjuk a legvirágzóbb ipari fejlődést. Kezdetnek megfelelő lenne az enyhébb németországi karteltörvény intézkedésének átültetése, mely azon az elven épül fel, hogy a kartelek működése ne akadályoztassék, viszont az állam felügyeleti jogának gyakorlása és különösen a visszaélések megszüntetése céljából a beavatkozás joga lehetséges legyen, mert az államnak szuverénitása megköveteli, hogy a kartelek kezében tömörült gazdasági hatalmat fékezze, nehogy az a nép, sőt az állam létét, a szociális jólétet veszélyeztesse.

Németország 1917. július 12-én, majd 1918. április 18-án rendelet útján életbe léptette a kartelbíróóság intézményét, melyet azután az 1923. évben törvénnyel biztosított.

A kartelbíróóságnak jogában áll a kartelek írásbeli megegyezéseibe betekinteni. Egyébként azonban csak általános határozmányokat tartalmaz a törvény, melyek tekintetbe veszik a gazdasági élet sokoldalúságát. A törvényhozók jól tudják, hogy karteleket nem lehet törvényesen megrendszabályozni, hanem törvény keretében lehetővé kell tenni a kartelbíróóság indítványozását: közigazgatási intézkedéseknek (árúzsora eljárás), vámleszállításoknak, valamint tarifális intézkedéseknek megtorlás gyanánt való alkalmazására. A beavatkozás szükségességét szakértők bevonásával állapítja meg a bíróság. (Svédországban ú. n. kartellellenőrző tanács látja el ugyanezt a feladatot.)

Látjuk, hogy a német karteltörvény rendkívül szabadelvű, hiszen alig van módja önálló szankciók alkalmazására. Intézkedései ennek dacára is célra vezettek. Ezt igazolja a szászországi gazdasági minisztériumnak a Frankfurter Zeitung 1928. június 25. számában közölt beszámolója. A törvény bárkinek panaszjogot biztosít a kartelek ellen. Huszonöt ilyen panasz érkezett a szászországi kartelek ellen, így főleg a szénbányák, cementbányák, gomb- és posztógyárak ellen. Tizenhárom esetben eredményesen lépett közbe a bíróság, két esetben mérsékeltek a kartelek az árakat, míg a többi esetben egyeség jött létre.

Magyar szempontból érdekes, hogy a panaszosok között a Szászországi Gazdasági Szövetkezetek Szövetsége is helyet foglalt.

Ebből a jelentésből is megállapítható, hogy a karteltörvény pusztá létesítése és a bíróság beavatkozásának pusztá lehetősége is fékezőleg hat a kartelek gazdasági hatalmának korlátlan kihasználása ellen. Németországban az általános gazdasági jólét sokkal magasabb fokon áll, mint nálunk és ha Németország jónak látta fogyasztóit törvényes intézkedésekkel megvédelmezni, úgy az elszegényedett magyar társadalom megvédésére a németekéhez hasonló intézmények életbe léptetése elsőrangú közgazdasági és nemzeti érdek s így sokáig el nem maradhat.

